

etc. Modern national researchers master and comprehend the status of Ukrainian «Ostarbeiter» on a new level. The broad interest in this problem in Ukrainian historical science is supported, first of all, by methodological pluralism, which «presented» to scientists the freedom of thought, scientific activity and opened the opportunity to use new approaches and methods in their work. These radical changes help scientists assess the Nazi's discriminatory policy in the areas of labour and social legislation regarding forced labour transported from Ukraine to Germany.

In general, a special place in modern national science is occupied by scientific works which began to appear in the early 1990s. These works were the first attempt of a comprehensive and panoramic study of the rural population during the years of the Nazi occupation of the Ukrainian territory. The author argues that revision and deeper study of the problems associated with definition of the place, role and status of local villagers in occupied Ukraine (1941–1944) is being developed by national historians for more than twenty-five years. These works highlight functioning of the Nazi administrative system in the occupied territory of Ukraine and the organizational and legal background of the German occupation and local administration. They study the attitudes of the population at different stages of the occupation period, classify different manifestations of collaborationism, analyze the economic and social situation of the local population under the «new order», principles, forms and methods of involving various categories of villagers in the «labour duty», etc.

Key words: historiography, Nazi occupation regime, «Ukraine» Reich Commission, collaborationism, ostarbeiters.

*Одержано редакцією 10.04.2018
Прийнято до публікації 02.06.2018*

**УДК 94 (477) «1941/1945» - 0.58.244
DOI: 10.31651/2076-5908-2018-2-78-91**

О. Г. Перехрест
доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
e- mail: cherkassy_2013@ukr.net

ПОДАТКОВА ТА ЗАГОТІВЕЛЬНА ПОЛІТИКА НАЦИСТСЬКИХ ОКУПАНТІВ НА ТЕРИТОРІЇ ДИСТРИКТУ «ГАЛИЧИНА».

У статті в контексті політики нацистів в аграрній сфері проаналізовано особливості податкової та заготівельної політики нацистських окупантів на території дистрикту «Галичина», визначено її згубні наслідки для сільського населення Галичини.

Ключові слова: податкова та заготівельна політика, організація та система контролю заготівлі сільськогосподарської продукції, контингенти рослинницької та тваринницької продукції, заготівельні ціни.

Постановка проблеми. Одним із актуальних завдань сучасної вітчизняної історичної науки є дослідження з нових методологічних засад економічної політики нацистських окупантів на території України, зокрема систем оподаткування та заготівель сільськогосподарської продукції, як основних форм організованого грабунку в аграрній сфері. Якоїсь єдиної системи у податковій і заготівельній політиці окупантів не було, адже окупаційні власті у кожному підлеглому їм регіоні встановлювали різну кількість і розміри податків та обсягів заготівлі рослинницької та тваринницької продукції. У контексті цього важливим є аналіз мотивації і практичних заходів загарбників з організації оподаткування сільського населення та заготівель сільськогосподарської продукції в дистрикті «Галичина».

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначена проблема одержала певне висвітлення в працях істориків радянської доби [1]. В останні десятиліття, в зв'язку зі зміною методологічних орієнтирів в історичних дослідженнях та відкриттям доступу до нових документальних матеріалів, вона одержала більш повне й об'єктивне дослідження в працях А. Боляновського, В. Кучера та Г. Стефанюк, О. Перехреста [2]. Водночас її окремі аспекти ще потребують подальшого дослідження й висвітлення в історичних публікаціях.

З огляду на зазначене у статті ставиться **мета** на основі використання вже оприлюднених результатів досліджень, спогадів тогочасних діячів та нових документальних матеріалів проаналізувати податкову та заготівельну політику нацистських окупантів у дистрикті «Галичина» й визначити її наслідки для селянства регіону.

Виклад основного матеріалу. Податкова та заготівельна політики окупантів на території дистрикту «Галичина» мала ряд особливостей. Там також окупаційна цивільна адміністрація стягувала з селян сільськогосподарський податок та інші численні грошові побори, для сплати яких їм доводилося віддавати значну частину зібраного урожаю та інших надходжень зі свого господарства. Контроль за сплатою податків здійснювали установи окупаційної господарської адміністрації – Центральної хліборобської палати. Одним з найбільших тягарів, що ліг на плечі селян, був так званий контингент – обов'язковий натуральний податок з продукції аграрного виробництва. Кожна сільська громада Галичини повинна була здавати контингент, визначений для неї окружним староством, а практичне виконання цього завдання здійснювали низові ланки органів управління. Розподіл контингентів між окремими господарствами покладався на повітові сільськогосподарські та контингентові комісії, членами яких призначалися запропоновані вйтом сільської громади й затверджені окружним старостою відомі мешканці села. При розподілі контингентів до уваги брався не лише розмір засіяної площі окремого господарства, а й якість землі та чисельність сім'ї, і, тим самим,

визначалася спроможність здати визначені контингенти [3, 147]. Обов'язок проводити заготівлю накладених на селянські господарства контингентів з дозволу окупаційної влади взяли на себе повітові союзи сільськогосподарської кооперації Галичини, а саме загальної закупно-збутової й молочарської кооперації, що в організаційному відношенні підпорядковувалися Ревізійному союзові українських кооперативів (РСУК) в Генерал-губернаторстві, компетенція якого з 1 серпня 1941 р. поширювалася також на дистрикт «Галичина» [3, 147; 4, 506].

У 1941 р. у Галичині відновили свою діяльність і працювали в період окупації 2450 сільських кооперативів загального заupu і збуту, послугами яких користувалося населення всіх 3021 громади, та 133 молочарських кооперативи із 1350 збірними пунктами молока і сметани та 427 тисячами членів. Усього на початок 1944 р. під проводом РСУК працювало 800 000 скооперованих сільських господарств, або 80% усіх господарств) [4, 506 – 507, 509]. Рішення кооперативних союзів взяти на себе тягар співвідповідальності за заготівлю контингентів дослідник історії українського кооперативного руху І. Витанович пояснює так: «Зважилися вони на те з довір'я свого здисциплінованого членства, в його інтересі та в інтересі всього українського громадянства. Бо коли б кооперація не взяла на себе того непопулярного й матеріально неоплатного посередництва, то окупаційна влада передала б його в чужі руки; чужинці не зважали б на потреби і спроможності українського селянства, неоглядно збирали б ту воєнну данину. Це виявилось на прикладі приватних німецьких фірм, які захопили деякі ділянки заготівлі. Беручи на себе те нелегке завдання, українська кооперація мала на увазі не лише власну самоохорону (щоб таким чином забезпечити свою діяльність в інших напрямках), а передусім оборону українського селянства від насильств і експлуатації з боку чужинців» [4, 506 – 507]. Проте сподівання у такий спосіб захистити галицьких селян від непосильних для них контингентів виявилися марними впродовж усього періоду окупації. А відносно дозволу німців на заготівлю контингентів західноукраїнськими кооперативними союзами, то він був наданий у контексті загального допуску ними функціонування кооперативної організації, як необхідного і легкого контролю засобу товарообміну та налагодженого апарату для заготівлі сільгосппродуктів.

Встановлений керівництвом Генерал-губернаторства для Галичини загальний обсяг поставок зерна на перший рік збирання зернових контингентів сягав 415 911 т, у т.ч. хлібного (пшениця, жито) – 263 351 т і кормового (ячмінь, овес) – 152 560 т. Кожне селянське господарство мало здати по 300 кг зерна з одного гектара. Напротивагу цьому РСУК зібрав дані про можливість виконання таких поставок й доводив, що Галичина не може здати більше, ніж 120 тис. т. При обрахунках було враховано те, що у зв'язку з організацією колгоспів навесні 1941 р. поля не були як слід обсіяні, а воєнні події на території Галичини якраз у час жнив не дозволили

повністю зібрати хліб. Крім того, у Підкарпатті (Дрогобицький округ та прилеглі до нього повіти сусідніх округів) був неврожай через весняну та осінні повені. Однак окупаційна адміністрація на це не реагувала й вимагала здачі контингенту зерна у визначених обсягах.

На інші зернові культури (гречку, просо, кукурудзу), а також стручкові та олійні культури спочатку контингент не був офіційно визначений, але сільгоспвиробники зобов'язувалися здавати усі надлишки рослинницької продукції за винятком запасів, потрібних для засіву. Уже на початку заготівельної кампанії прогнози щодо неможливості виконання визначеного контингенту зерна підтверджувалися, однак галицьких селян поступово примусили здавати й іншу сільськогосподарську продукцію. Контингент поширювався на стручкові та овочеві культури, картоплю, всі продукти тваринництва, сіно, соломі і т.п. Зокрема, загальний обсяг обов'язкових поставок молока встановлено у розмірі 172 млн л [3, 146 – 148; 5, 1; 4, 507; 6, 189], а на одне селянське господарство – 400 л.

Основне навантаження з виконання встановлених окупантами обсягів заготівель сільськогосподарської продукції несли індивідуальні господарства. Через зазначені вище обставини контингент зерна на 1941 р. ними не був виконаний. До кінця року було зібрано лише 89 789 т, або 21,6% від визначеного німцями обсягу. Всього ж контингент зернових культур, зданих у дистрикті з урожаю 1941 р. упродовж другої половини 1941 р. – першої половини 1942 р. становив 112 649 т, з яких 112 000 т здали селянські господарства і 649 т – неіндивідуальні господарства. Тобто, селянські господарства здавали менше, ніж по 77 кг з одного гектара замість 300 кг, що вимагалось планом. Не були виконані контингенти й по інших видах продукції. Так, загальна кількість зданого в їх рахунок молока членами молочарської кооперації становила лише 16 млн л, тобто 9,3% від визначеного окупаційною владою до здачі загального обсягу. З огляду на те, що в 1941 р. у німців ще панували настрої швидкої перемоги й ситуація з забезпеченням харчовими продуктами не була критичною, а обсяги зданих контингентів в основному були близькими до передбачених обрахунками РСУК реальних можливостей їх виконання, в 1941 р. окупанти на території Галичини ще не вдавалися до масових репресивних заходів (хоча були й такі випадки, як засудження і страта 4 січня 1942 р. чотирьох селян с. Рудників Мостиського району Дрогобицької області) [7, 177]. Та й досягти якихось суттєвих результатів за допомогою силових засобів навряд чи вдалося б, оскільки в багатьох регіонах Галичини в селах достатніх запасів продовольства не було. А протягом першої половини 1942 р. більшість південних районів західних областей, а також значну частину Львівщини охопив масовий голод. Фактичний керівник ОУН (після арешту С. Бандери на початку липня 1941 р.) М. Леbedь свідчив: «Німці стягали рештки врятованого збіжжя, і зима та весна pp. 41–42

принесли також на Західні землі, зокрема в підгірські терени, голод. У малих підкарпатських селах бувало щоденно по 14 похоронів людей, що вмирили голодною смертю...» [8, 67]. Починаючи з весни 1942 р. тисячі людей блукали по дорогах шукаючи хліба. Незважаючи на наявність кордону, селяни з районів дистрикту «Галичина» ходили за харчами навіть у райони Волині. Проте окупанти разом з поліцаями по дорозі відбирали хліб у голодуючих, які поверталися додому [7, 177 – 178]. Зростанню смертності вдалося запобігти лише завдяки акції допомоги голодуючим, організованої Українським Центральним Комітетом та його філіями в округах – українськими допомогівими комітетами. У рамках цієї акції навесні 1942 р. для допомоги потерпілим було зібрано майже 129,5 т харчів, створені народні кухні й організовано переселення з Бойківщини, Підгір'я, Гуцульщини та Львівщини майже 22 тис. дітей, яким загрожував голод [10, 10; 3, 242]. Саме події, пов'язані з голодом взимку–навесні 1941–1942 рр. показали мешканцям Західної України, чимало з яких до приходу гітлерівців вважали їх рятівниками від радянських репресій, справжнє обличчя нової влади.

У 1942 р., у зв'язку з зимовими невдачами гітлерівців на фронті та затягуванням війни, труднощами з харчовим забезпеченням Вермахту та Райху, оскільки запаси продовольства в окупованих на заході країнах упродовж двох років вичерпалися, а на окупованій радянській території необхідних запасів не було здобуто, нацистське керівництво взяло курс на отримання значно більшої кількості продовольчих ресурсів як шляхом нарощування їхнього виробництва, так і обов'язкових поставок від населення. Цей процес уповні охоплював і територію Галичини. На 1942 р. німецька окупаційна влада визначила загальний контингент зерна для неї у розмірі 345 тис. т, а для селянських господарств – по 350 кг з одного гектара. Загальний розмір контингенту молока був визначений у кількості 430 млн л, а для селянських господарств – 500 л від корови [4, 507 – 508; 3, 154].

З метою виконання встановлених обсягів збору контингентів окупаційною владою вживалися заходи як агітаційно-пропагандистського (обіцянки премій, поширення в західноукраїнських селах плакатів з політичним підтекстом на кшталт: «Твоя зброя проти більшовизму – здати контингент» тощо), так і обмежувального та карального характеру. До завершення здачі контингенту галицьким селянам було заборонено продавати (навіть за встановленими владою «твердими цінами») свою продукцію на базарах. Згідно з розпорядженням генерал-губернатора про контингент, селяни до 30 вересня були зобов'язані здати 60% встановленої кількості зерна, й до 30 листопада – всі 100%. Той, хто не виконував контингент, оголошувався саботажником і підлягав покаранню. У тексті розпорядження про здачу контингенту зокрема зазначалося, що «Твердо встановлений для селянських господарств контингент повинен бути

зданий в зазначений термін... Властитель, або керівник господарства, який не здасть контингенту або здасть його не повністю, згідно зобов'язання підлягає: 1) високим грошовим штрафам, 2) конфіскації всього живого інвентаря, 3) примусовому обмолоту і конфіскації збіжжя і всього майна та відправці до робочого або концентраційного табору, 4) карі смерті» [10, 90]. А під час жнив 1942 р. на території дистрикту був чинним наказ генерал-губернатора Г. Франка від 11 липня про «Охорону жнив», яким на період збору врожаю від 1 серпня до 30 листопада 1942 р. запроваджувався воєнний стан. У наказі наголошувалося: «Смертю буде покараний кожний: 1. Хто злісно псуватиме або буде нищити всякого роду сільськогосподарські харчові і фуражні продукти. 2. Хто злісно не виконує обов'язку здачі сільськогосподарських продуктів. 3. Хто взагалі злісною поведінкою перешкоджатиме владі розпоряджатися значними кількостями сільськогосподарських продуктів. 4. Хто закликає або підбурює до злочинів, які караються відповідно пунктів 1–3. Суд і виконання вироку здійснюють військово-польові суди. Вирок може бути негайно виконаний» [11, 53 – 54].

Український Центральний Комітет не схвалював політику окупаційних властей у справі збирання контингентів і виступав проти збільшення їхніх норм й вів боротьбу за їхнє зниження та справедливий розподіл. Водночас його функціонери, під тиском німців, переконували селян своєчасно і повністю виконувати контингенти, докладати зусилля до збільшення врожаю та підвищення продуктивності своїх господарств [6, 191 – 192]. Подібну позицію займало й українське уніатське духовенство на чолі з митрополитом Шептицьким та духовенство Української автокефальної православної церкви на чолі з єпископом Мстиславом (С. Скрипником). Один із діячів національно-визвольного руху на Галичині й активний учасник подій, про які йдеться, Кость Паньківський у своїх спогадах з цього приводу писав: «Владики, які в багатьох випадках не вагалися виступати проти рішень і вимог німецької влади, видавали розпорядження в справі польових робіт у неділі і свята. Вони закликали духовенство і вірних виконувати розпорядження, даючи дозвіл – коли потреба – працювати в неділі і свята. Вони доручали священикам прикладом і радою допомагати селянам у віддачі контингентів. Усі клітини УЦК відбули освідомні наради й анкети. В пресі поміщено ряд інформативних й інструктивних статей про «Збіжжеві контингенти», «Жнива і обов'язок села» тощо. Президія УЦК видала окремий заклик в цій справі під назвою – «Українські хлібороби» [6, 192]. Такий ідеологічний супровід обумовлювався намаганням забезпечити українських аграріїв від репресій з боку окупаційних властей. При цьому незрідка використовувалась суто пропагандистська лексика щодо німців-«визволителів» та більшовиків-«ворогів».

За поставлену продукцію здійснювалася оплата. Це мало переконувати селян у тому, що вона скуповується, а не реквізується. Але встановлені окупаційною адміністрацією заготівельні ціни були такими низькими, що за одержані гроші селяни майже нічого не могли придбати для своїх потреб. Дуже мало давала селянам і запроваджена окупантами система преміювального отоварювання за здану продукцію товарами першої необхідності. Так, за здані 160 кг пшениці, 280 кг жита та 80 кг гороху селянин міг отримати лише 165 цигарок, 2,75 л горілки, невеликий текстильний виріб, 1,5 кг залізних виробів, на 6 злотих – мила й мильного порошку, на 5 злотих – шкіряних виробів й на 2,50 злотих – виробів домашнього вжитку. За здані 10 т картоплі селянин міг придбати 720 цигарок, 12 л горілки, у середньому два невеликі текстильні вироби, 6 кг виробів із заліза, на 24 злотих – шкіряних виробів, на 24 злотих – мила або свічок та на 12 злотих – виробів домашнього вжитку [3, 120 – 121]. А 1 л нафти доводилося купляти за 1 ц зданого зерна, нову куртку – за 2 ц зданого жита [7, 176]. До того ж, закупівлю товарів першої необхідності, дефіцит яких була дуже відчутним, селяни могли здійснювати лише за виданими органами влади спеціальними талонами, що засвідчували виконання ними норм контингенту. Але дефіцитні товари першої потреби рідко потрапляли в торговельну мережу, бо німці забирали їх собі, а те, що доходило на місця, опинялося перш за все в руках сільської верхівки. Тому незрідка премії для трудового селянина видавали горілкою. Прояви надмірного вживання алкоголю швидко стали грізною проблемою в сільській місцевості [6, 192].

Однак, незважаючи на всі зусилля окупантів, досягти повного виконання визначених їхніми керівними господарськими інстанціями дистрикту обсягів контингенту на 1942 р. не вдалося. Так, зерна до кінця 1942 р. надійшло 130 тис. т, або 37,8%. Селянські господарства здали в середньому 89 кг зерна, замість 350 кг, які належало здати з одного гектара [4, 507]. Всього ж з урожаю того року за другу половину 1942 р. – першу половину 1943 р. зібраний контингент зерна становив 339 тис. т, з яких 336 тис. т здали селянські господарства [3, 249]. Замість запланованих окупантами до збору на 1942 р. контингентів молока в обсязі 430 млн л у дійсності молочарською кооперацією було зібрано 147 млн л, а пересічно від селян – по 171 л з корови (при плані 500 л) [4, 507].

Значна кількість невеликих селянських господарств не змогла виконати встановлених для них на 1942 р. норм постачання аграрної продукції з різних причин. Так, зерновий контингент виявився надміру високим для Городеччини, Мостищени, Судово-Вишнівеччини, Жовківщини та Яворівщини. Ситуацію ускладнили несприятливі природні фактори, через що врожай був низьким, а на Мостищені того року взагалі був неврожай. На Жовківщині на початку серпня градом знищена половина дозріваючого збіжжя. Вже восени 1942 р. у названих районах

населення відчувало нестачу хлібного зерна і зерна на засів, а в окремих селах зафіксовано навіть випадки смерті від голоду [3, 155; 4, 507].

Звернемо увагу на те, що керівництво Райху, незважаючи на невиконання в повному обсязі контингентів, констатувало, що заготівля продуктів сільського господарства пройшла в 1942 р. цілком задовільно. Геббельс у своєму щоденнику 12 грудня 1942 р. записав: «Генеральне губернаторство постачає харчі далеко вище наложених на нього цифр... Іншими словами, окуповані терени в змозі поставляти Райхові далеко більше ніж те, що до цього часу. Треба енергійно вимагати, а керівники мусять бути покликані до звітування» [6, 194]. У своїх спогадах К. Паньківський з цього приводу пише: «Губернатор і його співробітники отримали від свого начальства навіть признання. Вони влаштували в неділю 4 жовтня урочисте «свято подяки за жнива» у Львові. Губернатор і керівник відділу прохарчування Гарайс виступали з промовами, в яких наголошували жертвенну працю населення Галичини. Свята подяки відбулися також і в інших містах» [6, 194].

На 1943 р. окупантами були встановлені ще більші контингенти рослинницької та тваринницької продукції. Загальна кількість зерна, що підлягала здачі галицьким селом, сягнула 500 тис. т, молока – 860 млн л. Від селян регіону окупаційні господарські установи вимагали здачі по 460 кг зерна з одного гектара та 800 л молока з кожної корови, понад 100 яєць від курки, а також м'ясо, картоплю, сіно, вовну та іншу продукцію [4, 507–508; 3, 154; 7, 176]. Таким чином, наприклад, господарства з земельною ділянкою до 2,5 га були зобов'язані щорічно здавати такий контингент: до 12 ц зерна, 25 ц картоплі, 800 л молока від кожної корови, 200 кг м'яса та інші продукти [12, 331].

Поряд з підвищенням норм контингентів на 1943 р. було введено нову систему господарювання і нову систему преміювання, за якою було збільшено кількість зданої продукції, необхідної для одержання права на придбання одягу, взуття та товарів першої необхідності. Відтепер сільгоспвиробник не мав права за своїм бажанням здійснювати торгівлю понадконтингентовою продукцією й мусив віддавати визначеним окупантами структурам всі продукти, які не міг використати у власному господарстві. Були встановлені норми для перемелювання в млинах зерна на підставі «карт перемолу» й заборонено використовувати для перемолу жорна. Водночас запроваджувався суворий державний контроль за процесом виробництва й заготівлі сільськогосподарської продукції. З цією метою було створено Центральну господарську палату в Кракові та Дистриктове хліборобське бюро, яке підпорядковувалося Центральній палаті. Щоб забезпечити виконання контингентів, окупаційна адміністрація знову вдалася до запровадження надзвичайного стану на період збирання врожаю. Згідно з розпорядженням генерал-губернатора, в

1943 р. він вводився раніше, уже з 15 липня, й закінчувався пізніше, 20 грудня 1943 р. Цим же розпорядженням заборонявся заріз худоби [6, 194].

Галицьке селянство було незадоволене збільшенням норм контингентів, однак загалом покійно прийняло ці нові розпорядження окупаційної влади, й з метою їхнього виконання зосередило свої зусилля на підвищенні продуктивності господарювання. В умовах зростаючого незадоволення в селянському середовищі заготівельною політикою окупантів Український Центральний Комітет вже не вдавався до масових освідомлених акцій, спрямованих на підтримку заготівельної політики німців, як це мало місце в 1942 р. Восени 1943 р. активізували протиконтингентові акції ОУН, але вони суттєво не вплинули на виконання заготівель, оскільки були поодинокими, й не одержали підтримки з боку селян, які не бажали наражати на небезпеку своє життя. Німецька адміністрація не влаштовувала вже крайового «свята подяки за жнива» як в 1942 р., але такі свята, а також «свята жнив», або «обжинки», відбувалися з ініціативи нижчої адміністрації на місцях [6, 196–197]. Однак у багатьох випадках селяни за наказом ОУН їх саботували.

У 1943 р. окупаційна влада значно посилила контроль за виконанням контингентів й усе частіше вдавалася до жорстоких каральних заходів за несвоечасну їх здачу. Так, 14 липня 1943 р. з цієї причини було спалено 240 селянських господарств у с. Шпиколоси Кременецького району на Тернопільщині, де разом з будинками згоріли 22 особи. З села було вивезено 113 коней, 497 корів, 80 овець, 46 свиней. Восени 1943 р. за таку ж провину нацисти спалили 112 господарств у с. Майдан Копичинського району, 609 господарств у Товстенському і 1878 – у Шумському районах, а майно селян пограбували [13, 51]. Подібні факти мали місце і в інших регіонах дистрикту.

Результати виконання встановлених окупаційною владою Галичини завдань по контингентах на 1943 р. були такими. Зерна надійшло 472 642 т, тобто 94,5%, а всього ж з урожаю 1943 р. за другу половину 1943 р. – першу половину 1944 р. – 487 тис. т, з яких 452,4 тис. т здали селянські господарства. Молока було здано 222 млн л, або 25,8% від визначеного для поставок обсягу на 1943 р. У середньому одне селянське господарство в 1943 р. здало зерна по 239 кг з гектара, а при найбільшому напруженні в 1943 – 1944 рр. – по 366 кг з гектара, молока – по 258 л від корови [4, 507–508; 3, 155].

Переважає більшість селян Галичини виконувала визначені для них на 1943 р. й інші контингенти. Так, до березня 1943 р. ними було здано 35 003,6 т картоплі (79% від визначеної на той місяць норми), 3227,2 т соломи (відповідно 70,9%), 229,8 т льону (29,5%), 48,2 т конопель (8,3%), 1 478 052 шт. яєць (82%). Лише за період від 1 липня 1943 р. до 31 грудня 1943 р. селянами галицького регіону було заготовлено 424 471 гуску (або

442 218 кг живої ваги гусей), 40 201 качку (71 746 кг), 218 523 курки (288 360 кг), 175 індиків (427 кг) та 16 682 кролі.

Загальний обсяг зібраного в дистрикті «Галичина» за період від вересня 1941 р. до літа 1944 р. контингенту зерна становив 938 649 т, з яких 900 400 т здали селянські господарства й 38 249 т – неіндивідуальні господарства. За цей же період молочарськими кооперативами було заготовлено за рахунок контингентових поставок 385 млн л молока. З іншої аграрної продукції за період існування дистрикту тільки для Вермахту було передано 15 тис. т овочів, 3700 т масла, 25 967 т м'яса, у т.ч. 260 тис. голів великої рогатої худоби [14, 1, 112, 114; 3, 155–156; 4, 507].

На 1944 р. норми контингентових поставок окупаційна влада залишила на рівні попереднього року. Однак чіткої організації в системі заготівель окупантами сільськогосподарської продукції та вивезення її до Райху вже не було. Ось що пише з цього приводу в своїх спогадах К. Паньківський: *(Орфографію оригіналу збережено. – О. П.)* «Повний безлад у справах заготівлі настав весною 1944 року. Німецьке бездумство було причиною, що управління залізниць не було в силах доставити потрібних вагонів для вивозу зібраних продуктів, передовсім збіжжя із східної частини Галичини, в яку вже увійшли большевики. Для Головного Уряду Державної Безпеки була в тому часі важливішою справа вивозу угорських жидів до Освенціма на знищення. Як повідомляли наші люди, шляхом крізь Мушину на Лемківщині йшло щоденно кілька потягів, навантажених в задротованих вагонах жидами, а в Тернополі великі запаси збіжжя поливали потрібним для транспорту паливом і спалювали, і ще багато залишили большевикам. В тому часі діяла вже УПА. Відділи УПА, користаючи з анархії, стягали контингенти по селах для себе, не дивлячись на те, що наступними днями німці застосовували в тих селах гострі репресії» [6, 197–198].

Висновки. Оцінюючи податкову та заготівельну політику нацистів у Галичині за рахунок контингентових акцій, можна зробити висновок, що вона була грабіжницькою за своїм змістом, прирікала частину західноукраїнського селянства, зокрема найбіднішу, на злиденне, напівголодне існування, а то й на голодну смерть. У той же час у 1942–1943 рр. вона була менш обтяжливою порівняно з іншими регіонами України для тієї частини галицьких селян, які ще з довоєнного часу мали в користуванні значно більше землі, продуктивної худоби, тваринне тягло й завдяки цьому зуміли інтенсифікувати свою господарську діяльність та збільшити продуктивність власного господарства. Після сплати контингентів (а нерідко вони повністю не сплачувалися, до чого в цьому регіоні окупанти відносилися терпиміше) у розпорядженні цієї категорії селян залишалася ще чимала кількість продукції. Так, після здійснення обов'язкових поставок зернового контингенту в 1943 р. (нагадаємо, що

при тогорічній вимозі 460 кг з га в середньому було доставлено 269 кг, а при найбільшому посиленні в 1943–1944 рр. – 366 кг з одного га) на потреби селянина залишалося ще понад 9 центнерів зерна з гектара. У 1942 і 1943 рр. селяни також залишали для потреб свого господарства майже по 1000 л молока від однієї корови щорічно, здавши ледь $\frac{1}{4}$ від того, що здавали на заготівельні пункти перед війною добровільно (пересічний видій корів у Галичині до війни сягав 1200 л молока, а пересічна річна добровільна здача на заготівельні пункти молочарської кооперації становила тоді близько 1000 л від корови) [4, 507–508]. Подібне «дозволити» собі селяни інших регіонів (скажімо, райхскомісаріату «Україна») не могли.

Список використаної літератури:

1. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр. У 3-х т. – К.: Політвидав України, 1967; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг. – У 3-х т. – К.: Политиздат Украины, 1975; – Т. 1. – 544 с.; Т.2. – 519 с.; Т.3. – 455 с.; История Украинской РСР в 10 т. – К.: Наук. думка, 1984. – Т.8. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941 – 1945) / [ред. кол. тому: В. И. Клоков и др.] – 640 с.; Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. – К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії; Академія наук УРСР, 1967. – 1976. – Львівська область / ред. кол.: В. Ю. Маланчук та ін.]. – К., 1968. – 979 с.; Івано-Франківська область / [ред. кол.: О. О. Чернов та ін.]. – К., 1971. – 639 с.; Тернопільська область / [ред. кол.: С. П. Нечай та ін.]. – К., 1967. – К., 1973. – 640 с.; Івасюта М. К. Становище селянства західних областей Української РСР під час тимчасової німецько-фашистської окупації і його боротьба з загарбниками та їх наймитами (червень 1941 р. – жовтень 1944 р.) / М. К. Івасюта // З історії західноукраїнських земель. – К.: Вид-во АН УРСР, 1980 та ін.
2. Боляновський А. В. Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі у 1941 – 1944 роках: дис.... канд. іст. наук / А. В. Боляновський; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 1999. – 250 с.; Кучер В. Окупаційний режим в дистрикті «Галичина» / В. Кучер, Г. Стефанюк // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХНІ ст. – Історичні нариси: в 2 кн. / [редкол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін.]; НАН України, Ун-т історії України. – К., НВП «Видавництво» Наукова думка», НАН України, 2010. – Кн. перша. – С. 392 – 412; Перехрест О. Г. Українське село в 1941 – 1945 рр. економічне та соціальне становище. Монографія / О. Г. Перехрест / НАН України. Ун-т історії України. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.
3. Боляновський А. В. Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі у 1941 – 1944 роках: дис.... канд. іст. наук / А. В. Боляновський; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 1999. – 250 с.
4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Філадельфія – Нью-Йорк: видавництво НТШ, 1964. – С. 504 – 509.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 8.
6. Паньківський К. Роки німецької окупації 1941 – 1945 / К. Паньківський. – Нью-Йорк; Торонто; Сідней, Париж: [б. в.], 1983. – 480 с..

7. Івасюта М. К. Становище селянства західних областей Української РСР під час тимчасової німецько-фашистської окупації і його боротьба з загарбниками та їх наймитами (червень 1941 р. – жовтень 1944 р.) / М. К. Івасюта // З історії західноукраїнських земель. – К. : Вид-во АН УРСР, 1980
8. Лебедь Микола. УПА. Українська повстанська армія, її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну державу. 1 Частина : Німецька окупація України : Репринтне вид. / Микола Лебедь. – Дрогобич : Відродження, 1993. – 208 с.
9. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941 – 1945 / гол. ред. кол : голова І. О. Герасимов та ін. – К. : Пошуково-видавниче агентство « Книга Пам'яті України, 2000. – 944 с.
10. Центральний державний архів вищих органів управління України. – Ф. 3959. – Оп. 3. – Спр. 58.
11. Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941 – 1944 рр.). Збірник документів і матеріалів (упор. Ш. Смоляр, А. Ярошенко. – Л. : Вільна Україна, 1949. – 235 с.
12. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах / керівн. Автор. кол. С. В. Кульчицький, автор. кол. : О. В. Андрощук, В. К. Баран та ін. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 2.
13. Нариси історії Тернопільської обласної партійної організації / [кер. автор. кол. С. П. Нечай. – Л. : Каменяр, 1980. – 288 с.
14. ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 8.

References:

1. Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union between 1941 and 1945. (1967). K.: Polityvdav of Ukraine; Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union between 1941 to 1945. (1975). K.: Politizdat of Ukraine; T.2. - 519 p.; T.3. - 455 p.; History of the Ukrainian SSR, 10 t. - K.: Naukova Dumka, 1984 - T.8. Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union (1941 - 1945) / [edit. board: V.I. Klokov and others] – 640 pgs. ; History of cities and villages of the Ukrainian SSR, 26 t. - K.: The main editorial staff of the Ukrainian Soviet Encyclopedia; Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1967. - 1976. - Lviv Region/ edit. board: V. Y. Malanchuk and others]. - K., 1968. - 979 pgs.; Ivano-Frankivsk Region / [edit. board: O.O. Chernov and others.]. - K., 1971. - 639 pgs.; Ternopil Region / [edit.board: S. P. Nechay and others] - K., 1967. - K., 1973. - 640 pgs.; Ivasyuta M.K. (1980). The Situation of the Peasantry of the Western Oblasts of the Ukrainian SSR during the Provisional German-Fascist Occupation and its Struggle against the Invaders and their Hires (June 1941 - October 1944) K.: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR. (in Ukr.)
2. Bolyanovsky A.V. (1999). The German Occupation Policy in Galicia in the Context of Hitler's «New Order» in Europe between 1941 and 1944: Dis .... Cand. Sc. (History) I. Franko National University of Lviv.; Kucher V. Occupation regime in the Galicia District (2010). K., Scientific-Production Enterprise «Publishing House» Naukova Dumka»; Perekhrest O.H. Ukrainian village between 1941 and 1945. economic and social situation. Monograph (2011). Cherkasy: V. Khmelnytsky National University. (in Ukr.)
3. Vytanovych I. (1964). History of the Ukrainian cooperative movement Philadelphia – New-York : Publishing House NTS. (in Ukr.)
4. Bolyanovsky A.V. (1999). The German Occupation Policy in Galicia in the Context of Hitler's «New Order» in Europe between 1941 and 1944: Dis .... Cand. Sc. (History) I. Franko National University of Lviv. (in Ukr.)

5. Central State Archives of Public Associations of Ukraine, (CSAPA of Ukraine). F. 166, L. 2, C. 8.
6. Pankivsky K. Years of German occupation of 1941–1945 (1983). New-York; Toronto; Sidney, Paris. (in Ukr.)
7. Ivasyuta M.K. (1980). The Situation of the Peasantry of the Western Oblasts of the Ukrainian SSR during the Provisional German-Fascist Occupation and its Struggle against the Invaders and their Hires (June 1941 - October 1944) K.: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR. (in Ukr.)
8. Lebed Mykola. (2003). UIA. The Ukrainian Insurgent Army, its genesis, growth and actions in the liberation struggle of the Ukrainian people for the Ukrainian Independent Union State. Part 1: German occupation of Ukraine: Reprinted publishing house / Drohobych: Vidrozzennia. (in Ukr.)
9. Eternity. Book of Memory of Ukraine. 1941–1945. (2000). / edit. head: O.I. Herasymov and others – K.: Search and Publishing Agency «Book of Memory of Ukraine». (in Ukr.)
10. Central State Archive of the Supreme Governance of Ukraine, F. 3959, L. 3, C. 58.
11. The struggle of the working people of Lviv Region against the Nazi invaders (1941–1944). Collection of documents and materials (1949). (S. Smolyar, A. Yaroshenko. L.: Vilna Ukraina. (in Ukr.)
12. The history of the Ukrainian peasantry (2006). 2 tomes K.: Naukova Dumka, T. 2. (in Ukr.)
13. Essays of Ternopil regional party organization history (1980). L.: Kmenyar. (in Ukr.)
14. CSAPA of Ukraine, F. 166, L. 2, C. 8.

O. Perekhrest

TAX AND PROCUREMENT POLICY OF THE NAZI OCCUPANTS WITHIN GALICIA DISTRICT.

The article analyzes the tax and procurement policy of the Nazi occupants within Galicia District on the basis of the already published results of studies, memoirs of the contemporary figures and new documentary materials. Considered the components of practical measures of the occupation authority on the organization of taxation systems and procurement of agricultural products, control over the fulfillment of obligations imposed on farmers. The place and role of county associations of Galicia agricultural cooperatives in carrying out the procurement campaign are analyzed.

Considerable attention is paid to considering issues related to the planning by the occupational administration of the harvesting volumes of crop and livestock products, carrying out its propaganda, incentive and punitive measures for the implementation of procurement plans. The process of procurement campaigns, the ability of rural residents to carry out certain contingents, the results of the tasks set by the Galicia occupying authorities of contingents, the total volumes of procurement products, are analyzed.

The tax and procurement policy of the Nazis in Galicia at the expense of contingent actions can be estimated as predatory in its content, which adjudged a significant part of the Western Ukrainian peasantry, in particular the poorest, to the poor, half-starved existence, and even starvation. At the same time, it was less burdensome in comparison with other regions of Ukraine (in particular with the Rayhskommissariat «Ukraine») for a part of the Galician peasants.

Key words: tax and procurement policy, organization and control system of agricultural procurement, contingents of plant and animal products, procurement prices.

*Одержано редакцією 10.04.2018
Прийнято до публікації 02.06.2018*

УДК 94 (477) «1943/1950» 62/69

DOI: 10.31651/2076-5908-2018-2-91-100

О.О. Тітка

кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: cherkassy_2013 @ ukr.net

ЖИТЛОВО-ПОБУТОВЕ СТАНОВИЩЕ ПРАЦІВНИКІВ МІСЦЕВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІДБУДОВИ (1943–1950 РР.)

У статті проаналізовано стан такої важливої складової повсякденної життєдіяльності працівників місцевої промисловості України в період післявоєнної відбудови, як забезпечення житлом. Показано збитки, завдані війною й окупацією житловому фонду працівників галузі, житлові проблеми і труднощі виробничників, зумовлені незадовільними житловими умовами, заходи здійснювані державними й відомчими структурами та зусилля самих працівників спрямовані на розв'язання житлової проблеми.

***Ключові слова:** житлова проблема, житловий фонд, умови проживання, заходи державних і відомчих структур щодо розв'язання житлової проблеми, індивідуальне будівництво.*

Постановка проблеми. Вирішення складних завдань відбудови у стислі терміни виробничих підприємств місцевої промисловості та її подальшого розвитку значною мірою залежало від забезпечення працівників належними матеріально-побутовими умовами, харчуванням, наявності можливостей для дозвілля і відпочинку. Від самого початку відбудовного процесу й до кінця 40-х років ці важливі складові повсякденної життєдіяльності людини не відповідали потребам переважної більшості робітників і службовців галузі. Зокрема однією з найскладніших була житлова проблема.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема, яка є предметом розгляду в запропонованій публікації, лише в останнє десятиліття стала об'єктом вивчення в рамках комплексного дослідження історії відбудови і функціонування місцевої промисловості України в 1943 – 1950 рр. [1]. Водночас її окремі аспекти ще залишаються малодослідженими, а отже й недостатньо висвітленими.